

Rouwkwikstaart: een uitgesproken voorjaarssoort

In het voorjaar loont het om alle 'witte kwikstaarten' goed te bekijken want juist dan is er een kans op een Rouwkwikstaart *Motacilla yarrellii*. Determinatie is echter niet altijd even eenvoudig.

Voor onderstaand overzicht zijn bijna 25.000 waarnemingen bewerkt afkomstig uit het Bijzondere Soorten Project (BSP) van Sovon en uit de omvangrijke databases van Trektellen.nl en Waarneming.nl.

Herkomst en broeden

Rouwkwikstaarten broeden in Groot-Brittannië en, schaars, van Noordwest-Frankrijk tot in Noorwegen en Zweden. Ze overwinteren in Groot-Brittannië (met name de zuidelijke helft), langs de Atlantische kust van Frankrijk, op het Iberisch Schiereiland en tot in Noord-Afrika. De Britse populatie, rond 450.000 paren (2009), laat op de lange termijn geen duidelijke trend zien. Perioden van groei en afname wisselden elkaar af (bto.org). Populaties elders zijn klein met enkele (tientallen) paren per land, veelal mengparen met Witte Kwikstaart.

In Nederland zijn 400 Rouwkwikstaarten geringd waarvan er twee zijn teruggevangen in Nederland en twee in Schotland (geringd in 1999 op Texel resp. 2014 in Callantsoog). Daarnaast zijn vogels gevangen die geringd zijn op Guernsey in 1989, de zuidkust van Engeland in 2010 (met kleuringen) en de zuidwestkust van Noorwegen in 2016 (H. van der Jeugd, Vogeltrekstation).

Determinatie lastig

Rouwkwikstaarten in zomerkleed zijn herkenbaar aan een combinatie van kenmerken, met o.a. een zwarte stuit, donkergrijze flank en zijborst en een donkergrijze tot zwarte mantel zonder duidelijke lengtestrepen. Met enige regelmaat komen er echter 'intermediaire vogels' voor met bijvoorbeeld grijze bovendelen en stuit (als Witte Kwikstaart) maar met zwart op de mantel en/of schouderveren (als Rouwkwikstaart). Sommige exemplaren hebben een opvallend patroon van zwarte lengtestrepen op de mantel, wat een Rouwkwikstaart normaal niet heeft. Bovendien tonen Witte Kwikstaarten donkerder bij somber weer, ook iets om rekening mee te houden.

De meest voor de hand liggende verklaring is dat ten minste een deel van deze 'intermediaire' vogels hybriden betreft (vrijwel jaarlijks worden er mengparen met jongen gezien in ons land). Een andere

Rouwkwikstaart, adulte man. Zwarte rug en grijze flanken maken dit tot een klassieke man Rouwkwikstaart. Zeeland, 27 maart 2010. Foto: Martin van der Schalk

mogelijkheid is dat het in sommige gevallen gaat om kleedvariatie van één van beide soorten (zie verder Adriaens *et al.* 2010, Dutch Birding 32: 229-250).

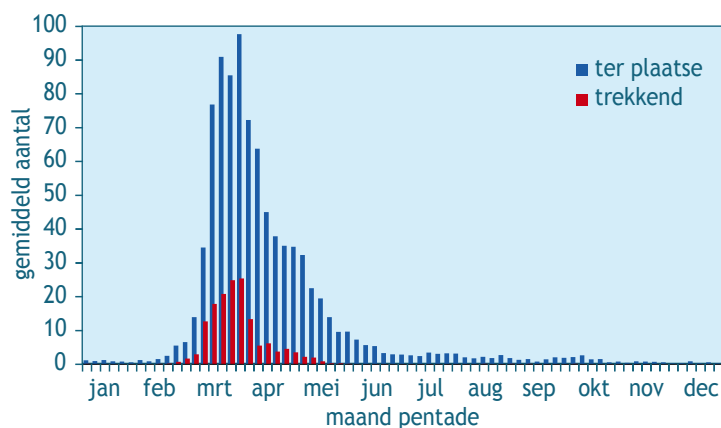
In de database van Waarneming.nl zijn ook vogels opgenomen als 'hybride Rouw x Witte Kwikstaart', deels jongen van lokale broedgevallen. In recente jaren gaat het om enkele tientallen vogels per jaar.

Uitgesproken voorjaarspiek

Er zijn weinig soorten die zo sterk in het voorjaar pieken als de Rouwkwikstaart. De

trek komt op gang in de laatste decade van februari, is eind maart op zijn maximum en loopt in april weer af (figuur 1). Van iedere 100 overtrekkende Rouwkwikken in het voorjaar worden er gemiddeld 2 in februari gezien, 69 in maart, 25 in april en 4 in mei; bij de vogels aan de grond is dat 2, 49, 36 en 13.

Dé telpost in ons land om ervaring op te doen met trekkende Rouwkwikstaarten is Breskens. Van de op naam gebrachte 'witte kwikstaarten' werd 7% er gedetermineerd als 'Rouwkwik' terwijl 93% als 'Witte witte'

Figuur 1. Rouwkwikstaart. Seizoenspatroon in 2000-16, waarbij onderscheid is gemaakt tussen pleisterende en overtrekkende vogels per pentade (vijfdaagse periode).

de boeken in ging (Telgroep Breskens 2014, Trektellen.nl).

De Rouwkwikstaart trekt er gemiddeld enkele dagen eerder door dan de Witte Kwikstaart (mediane datum 15 resp. 17 maart). Dagrecords in Breskens (53 op 7 maart 2001, 48 op 25 maart 1996) zijn indrukwekkend, vergeleken met trektel-posten langs de Hollandse kust (max. 12 op drie posten), maar liggen natuurlijk ruim onder die van Witte Kwikstaart (in Breskens 631; voor 'witte kwikstaart spec.' 4092). In verhouding liggen de dagrecords op noordelijker telposten verder uit elkaar. Voorbeelden zijn de Groninger posten Noordkaap (max. 6 Rouwkwikstaarten en 2247 Witte Kwikstaarten) en Eemshaven (7 resp. 1366) ('witte kwikstaart spec.' wordt op deze posten niet gebruikt).

Vooraf langs de kust

Rouwkwikstaarten die in het voorjaar in Nederland worden gezien, zijn vrijwel allemaal onderweg naar de Britse Eilanden. Dit zien we terug in de verspreiding: door stuwing worden de meeste vogels langs de kust (Zeeland t/m Waddeneilanden) gezien. Hoe dieper in het binnenland, hoe schaarser de soort (figuur 2).

De weinige meldingen in oktober-januari komen met name vanaf Texel, Vlieland, Terschelling en uit het westelijk Deltagebied. In de oostelijke helft van het land is de soort dan zeldzaam, al zijn er

meldingen tot in Limburg en Twente.

Groepen van meer dan 20 Rouwkwikstaarten, vaak pleisterend met Witte Kwikstaarten, zijn bijzonder en worden met name langs de kust gezien. De grootste groepen zijn gemeld in het Waddengebied: Texel (34 op 22 maart 1997), Terschelling (35, 2 april 1997), Den Oever NH (40, 11 maart 2001) en Vlieland (40, 14 maart 2001). Ook in het binnenland kunnen groepen verschijnen, zoals op 8 maart 1998 (25 bij Hilversum NH) en op 1 april 2015 (25 bij Waddinxveen ZH).

Van zuid naar noord

Omdat Rouwkwikstaarten bij Breskens ons land binnenkomen, wekt het geen verwondering dat de vogels daar eerder overvliegen dan gemiddeld in het land (15 resp. 21 maart). Na aankomst in Nederland blijft een deel van de vogels enige tijd pleisteren, dit zien we terug in de mediaan voor vogels 'ter plaatse' (voorjaar 1989-2016: 29 maart).

Regelmatig bezette voorjaarstelposten laten fraai zien dat de Rouwkwikstaarten in twee weken tijd van zuid(west) naar noord doortrekken: Breskens ZI (mediaan 15 maart), Parnassia - Kennemerduinen NH en De Horde - Lopik Ut (beide 21^e), Berkheide - Katwijk ZH (22^e), De Vulkaan - Den Haag ZH en Maarnsche Berg Ut (beide 23^e), Hondsbossche Zeewering/ Camperduin NH (25^e), Kamperhoek Fl

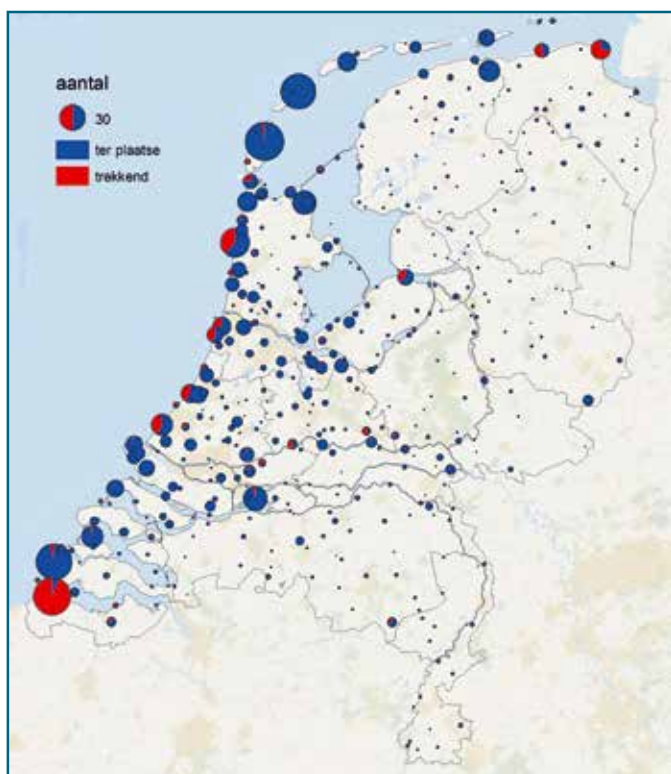
Rouwkwikstaart? De stuit lijkt wat grijze vlekjes te hebben, Noorderdijkweg - Dijkgatweide NH, 19 maart 2011. Foto: Martin van der Schalk

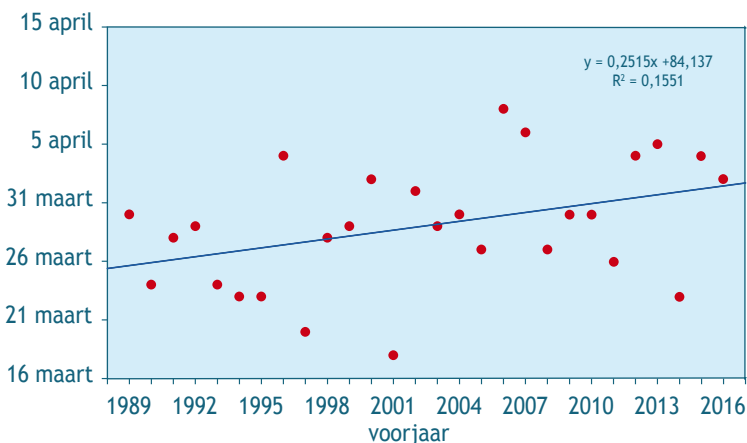
(26^e), Eemshaven Gr (30^e), Noordkaap Gr (31^e) en Huisduinen NH (3 april). Witte Kwikstaarten laten eenzelfde patroon zien, ze passeren op de noordelijke telposten (Noordkaap, Eemshaven) twee weken later dan in Breskens (mediaan 31 maart resp. 17 maart). Telpost Fonteintjes bij Zeebrugge in Vlaanderen, ruim 25 km 'voor' Breskens laat een vergelijkbare vroege doortrek van Rouwkwikstaarten zien (16 maart).

Steeds later?

Om jaarverschillen in timing te bekijken, concentreren we ons op pleisteraars (bij overtrekkende vogels heeft Breskens een relatief grote invloed). In 1989-2016 wisselden vroege en late Rouwkwikstaart-jaren elkaar af. De soort lijkt tegenwoordig later te passeren, in 2016 een week later dan in 1989 (figuur 3). Er is daarnaast een (zwak) negatief verband tussen de temperatuur tussen 15 maart en 10 april en de mediane datum. Bij een hogere gemiddelde temperatuur passeren de vogels gemiddeld wat eerder. In de koudste voorjaren, die van 2013 (gem. 2,5°C) en 1996 (5,0°C) viel de mediaan op resp. 5 en 4 april, in de warmste jaren (2014 10,5°C, 2005 10,2°C) was dat resp. 23 en 28 maart.

Figuur 2. Rouwkwikstaart. Verspreiding in 2000-16 (februari-mei), waarbij onderscheid is gemaakt tussen pleisterende en overtrekkende vogels.

Figuur 3. Rouwkwikstaart. Mediane datum, waarop 50% is vastgesteld, van pleisterende vogels in 1989-2016 (februari-juni).

Dat pleisterende vogels in ons land steeds later gezien worden, is opvallend. Het correleert niet met de legdatum van het eerste ei in Groot-Brittannië (in 1989-2015 gemiddeld 19 mei, bto.org). Deze legdatum toont jaarlijks vrij veel variatie maar laat eerder een vervroeging zien dan een verlaten (lineaire trend: 4 dagen eerder).

Zeldzame broedvogel

Een klein deel van de voorjaarsvogels blijft 'hangen' en komt bij ons tot broeden. In 2006-15 werden per jaar 6-17 territoria gemeld (gemiddeld 10), maar dit is ongetwijfeld onvolledig. In 1998-2000 werd de populatie geschat op minstens 20-30 broedparen. Bij 30 paren uit 2006-15 waarvan de beide ouders goed gezien zijn, ging het om 4 zuivere paren en 26 mengparen (incl. zeker twee waarbij een Witte Kwikstaart gepaard was met een vogel met intermediaire kenmerken). Bij de meeste mengparen was het mannetje een Rouwkwikstaart, waarschijnlijk omdat die ook het makkelijkst te herkennen zijn. Zeeland, Zuid- en Noord-Holland en de Waddeneilanden zijn samen goed voor 70% van de broedpogingen in 2006-15.

Amper in najaar en winter

Waarnemingen in het najaar en de winter zijn schaars, al moet bedacht

worden dat de vogels in winterkleed veel minder opvallen. De meeste meldingen hebben betrekking op mannetjes, vaak in een groep Witte Kwikstaarten.

Het ontbreken van een najaarspiek lijkt reëel en niet (alleen) een determinatieprobleem, aangezien ringbanen vrijwel geen Rouwkwikstaarten vangen in het najaar. In de database van Trektellen zitten slechts twee najaarsvangsten (130 in het voorjaar). Bij één ervan (8 augustus 2015 Meijndel ZH) wordt bovendien gemeld dat het mogelijk het mannetje van een lokaal broedgeval was. De tweede vogel betreft een vangst in juli (Kennemerduinen).

De 130 voorjaarsvangsten komen met name uit maart (61%) en april (37%), dagtotaal boven de twee zijn zeldzaam (max. 4 in het Zwanevater NH op 12 en 29 maart 2014).

Het lijkt er dus sterk op dat een deel van de Britse Rouwkwikstaarten in het voorjaar Nederland aandoet en ter hoogte van ons land de zee oversteeft, terwijl de na het broedseizoen wegtrekkende vogels ten zuiden van ons land de zee oversteken. Deze laten ons land dan dus letterlijk links liggen.

● Arjan Boele & Erik van Winden

Rob Goldbach Publicatie Fonds

Het Rob Goldbach Publicatie Fonds is een speciaal fonds van Sovon Vogelonderzoek Nederland. Het is ingesteld na het overlijden van ons oud-bestuurslid Rob Goldbach in 2009. Rob was acht jaar lang een gewaardeerd bestuurslid, fanatiek vogelaar én onderzoeker.

Doelstelling

Met het fonds willen we een bijdrage leveren aan de totstandkoming van (populair) wetenschappelijke artikelen en andere publicaties over vogelonderzoek. De publicaties zijn van groot belang voor verdere kennisontwikkeling en-overdracht. Publicaties over vogelonderzoek door vrijwilligers en/of werkgroepen uit de achterban van Sovon hebben een pré. Zo wil Sovon met het fonds een bijdrage leveren aan de totstandkoming van regionale publicaties, zoals een Avifauna of een jubileumoverzicht. Het fonds wordt gevuld door donaties, legaten en (indien mogelijk) een bijdrage van Sovon.

Recent gesteunde projecten

- *Vogels in Groningen* door Egbert Boekema (Avifauna Groningen)
- boek *Reizen langs de waterkant* (over onderzoek aan Dwergsterns) door René Beijersbergen
- boek *Griend – eiland voor vogels* door Jan Veen en Hanneke Dallmeijer
- biografie *Meneer Walters, een Amsterdamse natuur onderzoeker* door Martin Melchers

Hoe kunt u bijdragen?

Er wordt goed gebruik gemaakt van het Fonds. Dat is mooi, maar dat betekent ook dat het fonds financiële aanvulling goed kan gebruiken. Wilt u meehelpen publicaties over vogelonderzoek tot stand te brengen? Dat kan op de volgende manieren:

- een eenmalige donatie;
- Een periodieke schenkingsovereenkomst (volledig aftrekbaar van de belasting!);
- een legaat ten name van het Fonds (of Sovon) stellen; En natuurlijk: u kunt ook helpen het Fonds bekend te maken bij andere mogelijke belangstellenden. Hoort, zegt het voort.

Meer informatie

> sovon.nl/goldbachfonds